

Metafora kao (svjesna) diskursna strategija - pragmatički aspekti konceptualne metafore

Jurčić Katunar, Cecilija

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA** : časopis za filološka istraživanja, 2018, 30, 229 - 249

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31820/f.30.2.14>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:318885>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.30.2.14>

Cecilija Jurčić Katunar

METAFORA KAO (SVJESNA) DISKURSNA STRATEGIJA – PRAGMATIČKI ASPEKTI KONCEPTUALNE METAFORE

dr. sc. Cecilija Jurčić Katunar, Filozofski fakultet, cjkatunar@ffri.hr, Rijeka

pregledni članak

UDK 81'373.612.2

rukopis primljen: 23. 2. 2018.; prihvaćen za tisak: 29. 3. 2018.

Dinamika stvarne diskursne situacije nalaže da se uz lingvistički oblik metaforička izraza i pozadinsku konceptualnu strukturu (dvodimenzionalni model klasične kognitivne teorije metafore) u obzir uzima i komunikacijski potencijal takova izraza. Sudionici u komunikaciji pretpostavljaju optimalnu relevantnost iskaza (pri čemu je konvencionalni, a još češće inovativni metaforički izraz ponekad relevantniji od alternativnih jezičnih izbora), te ovisno o komunikacijskoj namjeri i aktualnom diskursnom kontekstu usklađuju omjer uložena kognitivna truda i postignuta učinka. Rad donosi pregled suvremenih spoznaja koje u istraživanje metafore eksplicitno ili implicitno uvode pragmatički aspekt, iz različitih perspektiva svojih matičnih disciplina propitujući i nadograđujući opća mjesta standardne teorije konceptualne metafore.

Ključne riječi: *kognitivna lingvistika; metaforička kreativnost; diskursne strategije; hotimična metafora; svrhovita metafora*

U kognitivnolingvističkim okvirima teorija konceptualne metafore fokusirala se na prirodu i funkciju metafore u misli i jeziku posve nauštrb komunikacijske dimenzije. Trebalo je vremena da se spozna kako metafore nisu dekontekstualizirani entiteti te se stoga ne mogu proučavati u izolaciji

(poput, kako kažu Gibbs i Lonergan u zaključnome poglavlju Musolffove i Zinkenove monografije *Metaphor and Discourse*, mrtvih leptira pribadačom pričvršćenih u staklenim okvirima, 2009: 252). Metafore su proizvod diskursa i nemoguće ih je izučavati izvan prirodnog konteksta. Pri tom se ne misli tek na to da kontekst osigurava dodatno, specijalizirano značenje metaforama koje otprije postoje u jeziku i/ili umu, već je uzajamnost mnogo dramatičnija, metafore su neodvojive od diskursa, istovremeno ga izgrađujući i bivajući njegovim proizvodom.¹

1. Trodimenzionalni model metafore – razrješavanje metaforičkog paradoksa

Do ideje o kompleksnijem i sveobuhvatnijem – trodimenzionalnom modelu metafore, koji uz lingvistički i konceptualni aspekt u obzir uzima i onaj komunikacijski, G. Steen, čini se, dolazi dvama putovima – s jedne strane osvješćujući fenomen koji naziva paradoksom metafore, i s druge, vrlo konkretnim opažanjima na jezičnome (korpusnome) materijalu istražujući metaforu u stvarnome diskursu pomoću MIP-procedure u okviru projekta *Pragglejaz-skupine*.

Do dijagnoze metaforičkog paradoksa Steen (2008; 2010; 2011) dolazi razmatrajući i propitujući temeljne postavke klasične teorije konceptualne metafore nakon tridesetak godina njezine posvemašnje dominacije u izučavanju metafore. Osobito ga zaokuplja dugo ignorirano pitanje o procesiranju metafore, naime mogućnost da velik dio metafora, ako ne i većinu, uopće ne procesiramo metaforički, nekim oblikom usporedbe, aktiviranjem

¹ Gibbs i Lonergan (2009: 252) naznačuju metodološke okvire takvog diskursnog pristupa metafori – valja pobliže izučiti konkretni diskurs, vezan za neku temu, domenu znanja, te identificirati metafore za koje se čini da imaju dominantnu ulogu u strukturiranju toga diskursa.

Steen dalje govori o dvjema mogućim, međusobno povezanim perspektivama metafore u diskursu: paradigmatičke perspektive orijentirane na znak, primjerice riječi *napad* i *obrana* mogu se rabiti izravno, doslovno i indirektno, ovisno o tome radi li se o kontekstu rata (tada se rabe doslovno) ili o kontekstu argumentirane rasprave (rabe se indirektno, preslikavanje se temelji na nekom obliku sličnosti). Sintagmatska je perspektiva pak usmjerena na iskaz – riječi *napad* i *obrana* mogu utjecati na kongruentnost ili nekongruentnost iskaza, ovisno o tome radi li se o kontekstu rata (kongruentnost) ili argumentacije (nekongruentnost). Ukoliko izazovu nekongruentnost, dolazi do prijenosa značenja na ono željeno, kongruentno. Paradigmatička je perspektiva pogodnija za gramatička istraživanja, dok ona sintagmatska više odgovara istraživanju diskursa (Steen, 2009: 32).

dviju domena i (re)konstruiranjem preslikavanja među njima. Dio metafora, obrazlaže Steen, uopće nije nastao preslikavanjem među domenama već nekim oblikom kategorizacije² (primjerice *Moj odvjetnik je morski pas*), usto većina metaforičkih značenja uporabom postaje posve uobičajena, te se pri njihovu razumijevanju više uopće ne aktivira osnovno značenje. U suvremenoj jezičnoj uporabi metaforičko značenje riječi često prevladava ono polazišno koje više i ne biva dohvaćano u svijesti govornika – i upravo u tome Steen vidi paradoks metafore. Dio psiholingvističkih istraživanja i dalje ide u prilog postavkama kognitivne lingvistike nudeći za to stalno nove dokaze (takva su primjerice istraživanja Raymonda W. Gibbsa 2010, 2013), no dio istraživanja ne uspijeva naći takove potvrde u ekperimentalnim provjerama, i stoga općim mjestima kognitivne lingvistike pristupa s više skepse³. Takva razmišljanja dakako nimalo ne umanjuju važnost kognitivna obrata, niti dovode u pitanje činjenicu da metafora više nikad ne može biti promatrana tek kao figura govora, ali svakako otvaraju prostor za postavljanje novih pitanja primarno o strukturi, funkciji i načinima procesiranja metafore.

Rad pak na identifikaciji metafora u diskursu pomoću MIP-procedure⁴ u okviru projekta *Pragglejaz-skupine* doveo je do zapažanja drukčije skupine

² Steen navodi Powdleovu i Gertnerovu *Career of Metaphor Theory* (2001; 2005, prema Steen, 2008: 215) kao teoriju koja se najambicioznije pozabavila kriterijima i okolnostima u okviru kojih se metafore procesiraju kategorizacijom ili usporedbom – dva su temeljna svojstva metafore koja determiniraju način obrade – stupanj konvencionalnosti, te forma metafore (metafora ili usporedba). Istraživanje pokazuje kako konvencionalne metafore mogu nastati kategorizacijom ili usporedbom, one inovativne isključivo usporedbom.

³ Primjerice, eksplicitno se i ustrajno zalažući protiv nesvjesnosti i automatizma metafore u diskursu, Musolf se nikako ne može promatrati kao tipičan predstavnik CTM-a, iako djeluje tom okviru (Steen, 2012: 15).

⁴ Protokol identifikacije metaforičke uporabe riječi u prirodnome diskursu *Pragglejaz-skupine* (akronim desetero osnivača i istraživača koji se bave metaforom, Petera Crispa, Raya Gibbsa, Alana Cienkia, Grahama Lova, Gerarda Steena, Lynne Cameron, Elene Semino, Joea Gradya, Alice Deignan i Zoltana Kövecsesa) – *MIP – Metaphor Identification Procedure 2007* – eksplicitna je, pouzdana i fleksibilna metoda koja se sastoji od nekoliko jasno elaboriranih koraka, iščitavanja cjelovita teksta, potom identificiranja leksičkih jedinica u tekstu za koje je potrebno utvrditi značenje u konkretnome kontekstu, a nakon toga za svaku leksičku jedinicu utvrditi osnovno, doslovno značenje. Tada valja procijeniti je li osnovno značenje dovoljno različito od kontekstualnoga te je li kontekstualno značenje riječi povezano s osnovnim značenjem nekim vidom sličnosti. U slučaju da je odgovor potvrđan, tek se u četvrtome koraku leksička jedinica označuje kao metaforična (Pregglejaz, 2007).

Semino vrlo jasno naglašava kako operacionalizacija ovakvom razradom metodologije i dalje ne može zaobići intuiciju istraživača u analizi podataka, s obzirom na to da je metaforičnost

metafora – izravnih metafora koje se nisu mogle metodološki obuhvatiti MIP-protokolom. Uočavanje načelne razlike između izravnih i neizravnih metafora dalje je usmjerilo pažnju na moguću hotimičnu uporabu metafore⁵. Izravna metafora razlikuje se od neizravne prije svega svojom lingvističkom formom, naime izravnim spominjanjem konceptualne domene, najčešće u formi usporedbe⁶, no i činjenicom da zbog tako semantički i referencijalno zamjetne nekongruentnosti između izvorne i ciljne domene, ne ostavlja primatelju mogućnost da je ne zapazi.⁷

Tu se nalazi ishodište trodimenzionalna modela metafore kakav predlaže Steen, a koji bi pružio cjelovitu sliku razumijevanja metafore – naime, koji su to lingvistički oblici povezani s kojim metaforičkim konceptualnim strukturama, te za koje komunikacijske svrhe, u kojem diskursnom kontekstu. Radi se o trima različitim dimenzijama metafore – lingvističkoj (pri čemu metafora može biti izravna ili neizravna), konceptualnoj (metafora može biti konvencionalna ili nekonvencionalna) i konačno komunikacijskoj (metafora može biti hotimična ili nehotična) (Steen, 2008: 228)⁸.

pitanje stupnja i granica između metaforičnog i nemetaphoričnog izraza često je nejasna, no ipak procedura poput ove prisiljava analitičara da bude eksplicitan, precizan i dosljedan koliko je god to moguće (Semino, 2008: 13).

⁵ Steen uvodi termin hotimične metafore (engl. *deliberate metaphor*) – dvojba oko prijevodnih inačica termina nikada nije jednostavna, hotimična metafora (već i stoga što se sporadično pojavljuje kod nekih autora, primjerice Šarić, 2014) činila se najpogodnijim prijedlozom kandidatom (uz moguće razmatrane alternative *voljna* i *svjesna* metafora), svakako ne sasvim lišena problematičnih značenjskih aspekata.

⁶ Steen donosi primjer izdvojena ulomka teksta (o paralelizmu između odnosa liječnika i pacijenta s odnosom projektanata sustava i njihovih klijenata) (Steen, 2010: 52) koji je nedvojbeno metaforička usporedba u odnosu na ostatak teksta, ali su riječi unutar izdvojena ulomka upotrijebljene nemetaphorički, izravno. Procedura identifikacije usmjerava se tada, pojašnjava Steen, s utvrđivanja kontrasta između kontekstualizirana i osnovna značenja riječi na kontrast između tekstualne i lokalne funkcije referenta (Steen, 2010: 54).

⁷ Glucksberg i Keysar (1993, prema Cameron, 2003: 108) smatraju kako eksplicitne jezične/diskursne oznake koje izravno upućuju na metaforu (primjerice *kao*, *poput* i slične), tzv. oznake *ograđivanja*, *ograđivači* (engl. *hedging*) nužno umanjuju metaforičnost, kasnije će Cameron iz perspektive metafore u prirodnome diskursu razmotriti *hedging* kao uobičajeno sredstvo za usmjeravanje ispravne metaforičke interpretacije kod primatelja. Šarić (2014: 192) spominje i kako se često, obično u medijskome diskursu, metaforički izrazi pojavljuju u kurzivu, u navodnicima ili kako drukčije označeni, a kao oblik autorova opreza u osiguravanju ispravne čitateljeve interpretacije metaforičkog značenja iskaza.

⁸ Charteris-Black (2003; 2004; 2012) bez zadržke prihvaća Steenov trodimenzionalni model metafore, zamjerajući mu jedino preširok zahvat teorije, smatra naime kako se Steen

Hotimična metafora može imati najrazličitije komunikacijske i retoričke ciljeve, no zajednička joj je komunikacijska uloga – upravo hotimična namjera da se promijeni primateljeva perspektiva, što tako upotrijebljenu metaforu čini relativno svjesnom diskursnom strategijom za postizanje konkretnih retoričkih učinaka (Steen, 2008; 2010; 2011; 2012). Pritom hotimična metafora ne mora biti inovativna (kao što sugerira Semino), niti suprotstavljena konvencionalnoj (što sugerira Cameron)⁹. Većina je hotimičnih metafora, tvrdi Steen, zapravo vrlo konvencionalna¹⁰ (2012: 8).

Snaga metafore, suprotno općim mjestima teorije konceptualne metafore, spekulira Steen, možda ipak ne leži u njezinoj široko rasprostranjenoj, nesvjesnoj uporabi, već u mnogo ograničenijoj i ciljanoj hotimičnoj, nerijetko i sasvim svjesnoj uporabi (Steen, 2012: 22).

2. Kritička analiza metafore – forenzika diskursnih strategija

Upravo u tom smislu, uviđajući kako se Steenova hotimična metafora isuviše usredotočuje na svjesnu motivaciju i kognitivni proces planiranja metafore, a ne na čin i učinak metafore, Jonathan Charteris-Black (2012: 5) kao alternativu hotimičnoj metafori predlaže koncept svrhovite metafore (engl. *purposeful metaphor*) smatrajući ga prikladnijim u teoriji diskursa i komunikacije s obzirom na to da je usmjeren na intendirani učinak metafore bez nagađanja o tome radi li se o svjesnom ili nesvjesnom činu metaforizacije.

U okvirima kritičke analize diskursa, čija je glavna svrha među raspoloživim načinima komunikacije o nekoj temi tumačiti konkretne jezične izbore

trebao zadržati samo u području diskursa i komunikacije, iluzorno je smatrati kako ista teorija može biti relevantna u svim uključenim disciplinama, već i s obzirom na njihove bitno različite epistemologije.

⁹ Steen prepoznaje tragove takvih svojih razmišljanja u trima studijama za koje smatra da se izravno bave aspektima hotimične metafore, iako ih ne karakteriziraju, niti nazivaju na taj način (Cameron, 2003; Charteris-Black, 2004, te Musolff, 2004).

¹⁰ U tom se smislu razvila polemika između G. Steena i R. Gibbisa (Steen, 2011), naime Gibbs smatra kako se hotimične metafore ni po čemu ne razlikuju od ostalih tipova metafora, te stoga predstavljaju pogrešan i neodrživ koncept, usto ih je i teško identificirati samo na temelju lingvističkih podataka. Steen odgovara na kritiku prepoznajući izvorište nesporazuma, naime činjenicu da Gibbs pogrešno poistovjećuje nehotimične (engl. *non-deliberate*) i konvencionalne metafore. Zapravo, hotimične metafore mogu biti jednako konvencionalne, kao i inovativne, one nisu u kontrastu s konvencionalnim metaforama, radi se naprosto o dvjema različitim kategorijama – inovativnost/ konvencionalnost kategorije su koje se odnose na metaforu u umu, a hotimičnost/ nehotičnost na metaforu u komunikaciji.

(obično omjerima moći),¹¹ Charteris-Black pokušava oblikovati diskursni model metafore – kritičku analizu metafore. Uviđa naime kako je funkcija metafore mnogo više od stilističke elegancije kako ju je vidjela aristotelovska poetika, ali i mnogo više od determinističkog tumačenja metaforičke uporabe (primarno tjelesnim iskustvima) kako to sugerira kognitivna lingvistika. Metafore mogu formirati koherentnu sliku stvarnosti, drži Charteris-Black.

Takova cjelovita teorija metafore nužno, uz semantičku i kognitivnu, u obzir uzima i pragmatičku dimenziju – metafora se (kao i drugi mogući jezični izbori) uvijek rabi u specifičnom komunikacijskom kontekstu za postizanje određenih komunikacijskih ciljeva. Upotrijebivši metaforu govornik na neki način uvijek poziva primatelja da participira u interpretacijskom činu – u tome će biti uspješan ukoliko uspije prevladati površinsku napetost – naime učiniti kongruentnim ono što naizgled nije – takva zajednička aktivnost kreiranja značenja svakako nadrasta uobičajene dosege semantike¹² (Charteris-Black, 2004: 12).

Kritička analiza diskursa, pa onda i Charteris-Blackova kritička analiza metafore, polaze od pretpostavke da je većina jezične uporabe (prikriveno) persuazivna¹³, ne baveći se pretjerano istraživanjem jesu li govornici toga odista svjesni (kognitivni procesi u podlozi proizvodnje i razumijevanja metafore ni nisu u cijelosti dostupni svjesnoj intuiciji, Gibbs, 2011, prema Charteris-Black, 2012). Primjerice upotrijebi li autor metaforu poplave ili

¹¹ Tekstovi nipošto nisu neutralni kakvima nam se mogu učiniti, svi su izrazi potencijalno ograničeni (i determinirani) društvenim odnosima među sudionicima – počivajući na takovim polazištima, kritička se diskursna analiza usredotočuje na interpretaciju jezičnih izbora, razotkrivajući pritom ideološku dimenziju teksta, što ju čini neskriveno aktivističkom i politički angažiranom disciplinom. Primjerice metaforički izraz *prolivena krv* suptilno implicira nevinost na strani žrtve i krivnju na strani počinitelja, te čitateljske simpatije usmjerava prema žrtvi, za razliku od neutralnijeg izraza *ubijeni su* (primjer iz Charteris-Black, 2004: 26).

¹² Kritičkoj analizi diskursa često se zamjerala potraga za intencionalnošću autora samo na temelju lingvističkog (i kontekstualnog) materijala. Analogijom sa sudskim procesom Charteris-Black tumači njezinu forenzičnu narav, interpretacija autorove nakane nalik je na sudski pravorijek, koji se uvijek može tek približiti istini, nikada je posve doseći (Charteris-Black, 2012: 7–12).

¹³ Izbor metaforičke forme vođen je s jedne strane individualnim resursima – kognitivnim i afektivnim (misli, osjećaji, tjelesna iskustva), pragmatičkim (znanje o tome što je u određenome kontekstu učinkovito), i lingvističkim (znanje o lingvističkom sustavu), te s druge društvenom bazom – ideologijom (politički i vjerski svjetonazor), te kulturnim i povijesnim znanjem (Charteris-Black, 2004: 248).

plimnoga vala, referirajući se na ulazak migranata u zemlju, svjesno, s nakanom, ili naprosto posegnuvši za učestalim, već konvencionalnim preslikavanjem iz medijskih napisa, iz perspektive je kritičke analize diskursa sasvim nevažno (2012: 9) – izbor implicira da je bilo i drugih metafora kojima se moglo označiti kretanje migranata preko državnih granica, no odabirom metafora prirodne katastrofe ojačavaju se emocije straha – a takve se uklapaju u autorove stavove i nakane (slične primjere, kojima se, implicitno rasistički, uglavnom sugerira strah od brojčane nadmoći i dominacije migranata nad domaćim stanovništvom, tumači i Šarić, 2014: 174).

Osim toga metafora uvijek riskira asimetriju između proizvodnje i recepcije – nešto što je svjesno mišljeno kao metafora ne mora se takvim i prepoznati, štoviše takvo je razilaženje u zapadnim demokracijama uobičajen dio norme političkog marketinga – metafore se biraju i osmišljavaju svjesno, dapače, s pomnjom, no ta se intencija pod svaku cijenu želi prikriti – prikažu li se naime metafore otvoreno hotimičnima, upravo će to, samo naizgled paradoksalno, potkopati njihovu persuzivnu snagu.

Osnovne metodološke korake kojima pristupa obradi građe Charteris-Black preuzima od Cameron i Low (1999: 88, prema Charteris-Black, 2004: 34), ali ih razrađuje u skladu s vlastitim istraživačkim potrebama, pa tako razlikuje tri stadija – identifikaciju metafore, njezinu interpretaciju i konačno, tumačenje (2004: 35). Identifikaciju Charteris-Black smatra jednim od najvećih izazova korpusnih istraživanja metafore, svaka riječ naime može biti metaforična u odgovarajućem kontekstu i ako je govornik takvom upotrijebi, manipulirajući tenzijom između kodiranja i dekodiranja. Stadij identifikacije metafore u Charteris-Blackovoj kritičkoj analizi metafore sastoji se od dviju faza – pažljivog čitanja teksta s ciljem identifikacije potencijalnih metafora – a koje se onda razmatraju s obzirom na središnji kriterij za definiranje metafore – inkongruenciju ili semantičku napetost, koja se može manifestirati na lingvističkoj, pragmatičkoj ili kognitivnoj razini. Potencijalne metafore ili kako ih Charteris naziva *keywords* (2004: 37) identificirane kvalitativnom analizom, podvrgavaju se potom računalnoj pretrazi korpusa koji im u pravilu osigurava dostatnu kontekstualnu okolinu i isključivo na temelju toga konteksta (a ne istraživačeve intuicije¹⁴) može se odrediti postoji li ili ne

¹⁴ Još uvijek ne postoji računalni alat koji bi umio razrješiti metaforičku inkongruenciju i tako posve zaobišao istraživača (iako istraživanja u tom pravcu stalno napreduju, primjerice Veale, Shutova, Klebanov, 2016), te percepcija kongruentnosti većma ovisi o istraživačevu jezičnom iskustvu (Charteris-Black, 2004: 30). I korpusna se lingvistika, kao i tradicionalniji

semantička napetost koja će ukazati na metaforu. Interpretacija metafore u kritičkoj teoriji metafore odnosi se na povezivanje jezične metafore s pozadinskim kognitivnim i pragmatičkim čimbenicima, dok je tumačenje metafore¹⁵ zapravo utvrđivanje ideološke i retoričke motivacije – ono što nazivamo diskursnom funkcijom metafore.

U tom je smislu metodološki oblikovano i Charteris-Blackovo i Musolffovo (2003) korpusno istraživanje uporabe metafora u (medijskom) izvještavanju o euru, usporedno u engleskom i njemačkom financijskom tisku (*Financial Times* i *Financial Times Deutschland*) tijekom razdoblja turbulentna financijskog trgovanja, u kojemu operativno, ali i teorijski opravdano, razlikuju dvije razine metafore i sažimlju ih u širu i užu definiciju (2003: 157). Pristup metafori u širokom je smislu kognitivnolingvistički, no metafore su identificirane prema dvama kriterijima, širem semantičkom, koji se odnosi na vrlo shematične izraze konvencionalne konceptualne metafore (obično reifikacije, promjene konkretnoga u apstraktno značenje ili personifikacije, pridjeljivanja neživome entitetu značajki živoga) koji u analizi korpusa ugrubo zacrtavaju leksičko polje za određenu domenu i užem, pragmatičkom kriteriju, pri čemu se misli na *življe*, vrlo konkretne i kontekstualno motivirane metafore (koje pripadaju istim konceptualnim domenama kao i one standardizirane, identificirane prema širem, semantičkom kriteriju), a

pristupi, oslanja na intuiciju istraživača (Alice Deignan takvu intuiciju naziva *informiranom intuicijom*, 2010), ali se ona ovjerava lingvističkim dokazima (konkordancijama na temelju velikih zbirki tekstova iz prirodne jezične uporabe koje predstavljaju snažan opservacijski alat, nastojeći osigurati ravnotežu kvalitativne i kvantitativne metodologijske prakse (Semino, 2008).

¹⁵ Charteris-Black (2004: 36) kao primjer tumači izjavu G. Busha nakon terorističkog napada 11. rujna kojom se obvezuje da će *pokrenuti križarski rat protiv terora* (engl. *a crusade against terror*), a koju je muslimanski svijet doživio izrazito uvredljivo. Naime, semantičku je tenziju između izvornog značenja križarskoga rata u smislu srednjovjekovnih kršćanskih vojnih ekspedicija u obrani Svete Zemlje od muslimanske vlasti i onoga metaforičkoga, nereligijskoga u smislu borbe općenito (na što je vjerojatno Bush i mislio, ne propustivši se ipak poigrati u tom času poželjnim i očekivanim konotacijama križarskih ratova) Osama Bin Laden retorički veoma uspješno iskoristio interpretiravši je u religijskom, posve nesekularnome značenju vojne borbe protiv Islama – što je ohrabrilo prirodu daljnjih sukoba. Tim primjerom, i brojnim drugima, Charteris-Black pokazuje kako metafore u javnome diskursu nisu nimalo bezazlene i mogu imati vrlo stvarne implikacije. Zaključno tumači još i dalje – kako su upravo metaforičke konceptualizacije triju domena – politike, religije i sukoba – omogućile pojavu novog koncepta terorizma (TERORIZAM JE RAT) – koji smatra veoma opasnom metaforom s obzirom da poništava razliku između političke i religijske motivacije, i time opravdava djelovanje sviju sukobljenih strana.

koje imaju snažan učinak na čitatelja kao istinski metaforične, postizući vrlo konkretne evaluativne ili afektivne retoričke učinke i tekstualne ciljeve.

Prvi krug istraživanja odnosio se tako na iščitavanje korpusa s ciljem inicijalne identifikacije metafora u skladu s prvim semantičkim kriterijem kako se ne bi previdjela nijedna metafora. U drugom stadiju uslijedila je detaljnija analiza pomoću uže definicije metafore, ne bi li se utvrdila uloga metafore u realizaciji tekstualne kohezije i retoričkih ciljeva. Rezultati i zaključci do kojih dolaze Charteris-Black i Musolff vrlo su zanimljivi i indikativni. Prvi identificirani klaster metafora VRIJEDNOST EURA JE ENTITET KOJI SE KREĆE GORE-DOLJE činio je 47% ukupno identificiranih metafora u korpusu, ali ujedno i svega 12% metafora identificiranih prema užemu, pragmatičkomu kriteriju – metafore poput one *euro nezaustavljivo pada* i slične zapravo su posve uvriježene, konvencionalne metafore u financijskome izvještavanju, pritom pragmatički sasvim nezanimljive. Druga skupina metafora STANJE EURA JE STANJE ZDRAVLJA/SNAGE činila je 28% od ukupnog broja metafora prema širokom semantičkom kriteriju, interno kategorizirano u desetak podtipova, i 19% metafora prema užem kriteriju koje aktiviraju medicinsku shemu (primjerice *euro je oslabljen, euro je pacijent lošeg zdravlja...*) pri čemu se u ozdravljenju očekuje intervencija financijskih institucija. I konačno, treći klaster TRGOVANJE EUROM JE FIZIČKA BORBA u okviru kojeg autori identificiraju čak 17 tipova metafora, koji su, uz svega nekoliko neevaluativnih metafora, redom identificirani prema pragmatičkome kriteriju (69%) – to su najčešće metafore koje o euru govore kao o žrtvi nasilja – koji je pretučen, uništen ili slično.

Pokazuje se da ubičajena, konvencionalna i vrlo učestala preslikavanja među domenama u pojedinim tipovima tekstova uopće ne moraju biti učinkovita u smislu retoričkih i tekstualnih ciljeva, štoviše, čitatelji ih vjerojatno ni ne zamjećuju kao metaforična, dok su neka druga preslikavanja, ne toliko eksploatirana u konvencionalnim izrazima vrlo podatna za ostavljanje snažna dojmna na primatelja.

3. Metaforička kreativnost – pritisak koherentnosti

Iako i sam tvorac i srednjostrujaški predstavnik klasične teorije konceptualne metafore, novije svoje radove Zoltan Kövecses također posvećuje dijagnozi njezinih deficita i opet ponajviše u smjeru zaobilaznja diskursa kao prirodnoga konteksta u kojemu valja izučavati metafore. Standardna verzija teorije konceptualne metafore bavi se većinom nekontekstualiziranim

ili minimalno kontekstualiziranim jezičnim primjerima pretpostavljane konceptualne metafore, koja je pak videna kao skup preslikavanja između izvorne i ciljne domene, a ta su preslikavanja u naravi statične konceptualne strukture, zamjećuje i zamjera Kövecses, te takova posebno upada u teškoće kad treba objasniti nekonvencionalne i inovativne izraze u stvarnome diskursu. Kövecses prepoznaje kako metafore mogu mnogo više od tek automatizirane i nesvjesne izgradnje određenih aspekata ciljne domene u statičnome konceptualnome sustavu. Pritom, više od učinka na primatelja (kojim će se otvoreno zanimati Charteris-Black, posredno i Steen), Kövecsesa zanima uloga metafore u osiguravanju koherentnosti teksta, pa u tom kontekstu oživljuje koncept figurativne, posebice metaforičke kreativnosti iz ranijih svojih radova (2005). Metaforičkom kreativnošću Kövecses smatra proizvodnju i uporabu konceptualnih metafora i/ili njihovih lingvističkih manifestacija koje su nove ili nekonvencionalne, pri čemu se novo i nekonvencionalno poimaju kao stupnjeviti koncepti, od posve inovativnih i kreativnih do posve *potrošenih*, konvencionalnih primjera¹⁶ (Kövecses, 2010a; 2010b). Još u *Metaphor and Culture* (2005) Kövecses razlikuje dva tipa metaforičke kreativnosti, onu temeljenu na izvorišnoj i onu temeljenu na ciljnoj domeni, Kreativnost povezana s izvornom domenom (engl. *source-induced creativity*, *source-related creativity*) može biti unutarinja (engl. *source-internal creativity*) i vanjska (engl. *source-external creativity*), unutarinja se odnosi na slučajeve koje Lakoff i Turner opisuju kao elaboraciju i proširivanje,¹⁷ pri čemu se neisko-

¹⁶ Autori se većinom slažu kako je konvencionalnost pitanje stupnja, ali i kako izraz može biti više ili manje metaforičan, radije no apsolutno metaforičan ili apsolutno doslovan – te su dvije ljestvice izrazito povezane, većom konvencionalnošću metafora se umara, prelazi u neaktivnu, mrtvu metaforu (Charteris Black–Musolff, 2003: 155; Charteris-Black, 2004: 17). Varijacije u stupnju konvencionalnosti utječu na to koliko će konkretni izraz biti prepoznat ili upotrijebljen kao hotimična metafora. U istim uvjetima konvencionalniji metaforički izraz manje vjerojatno će biti prepoznat i svjesno uporabljen kao metafora. Potvrda konvencionaliziranosti nekog metaforičkog izraza često se dokazuje njegovom leksikalizacijom – uvrštavanjem u rječnik uz nemetaforičko, osnovno značenje, pri čemu i dalje može varirati u stupnju u kojem ga prosječni govornik može prepoznati kao metaforičko. Suprotno tomu, inovativni, kreativni metaforički izrazi oni su čije metaforičko značenje nije leksikalizirano, ali i opet mogu varirati u originalnosti i potencijalnom estetskom učinku (Semino, 2008: 19). Korpusna frekvencija također se u tom smislu može koristiti kao okvirni vodič – svako značenje koje se pojavi manje od jednom u tisuću citata, može se smatrati inovativnim i rijetkim (Deignan, 2005: 40, prema Semino, 2008: 19).

¹⁷ Semino ukazuje na suvremena istraživanja koja pokazuju kako kreativna uporaba jezika nije ekskluzivno vlasništvo književnih žanrova – jednaki kontekstualni čimbenici koji dovode do kreativnih metafora u svakodnevnome diskursu vrijede i u poeziji i književnosti

rišteni konceptualni materijal iz izvorne domene koristi za razumijevanje ciljne domene. Vanjska kreativnost povezana s izvornom domenom odnosi se na primjere u kojima konkretna ciljna domena u konceptualizaciji preuzima dodatne izvorne domene (engl. *range of the target*)¹⁸ – takav je Kövecsesov primjer TVRTKA KAO KONJANIČKO NATJECANJE (2009b: 84) u kojemu inovativno preslikavanje (za razliku od konvencionalnih izvornih domena zgrada, biljki, strojeva) omogućuje konceptualizaciju posve novih aspekata ciljne domene tvrtke u konkretnome diskursnom kontekstu (zaposlenici kao trkaći konji, jahači kao menadžeri, prepone kao zadaci koje zaposlenici moraju riješiti, podizanje ljestvice konjskih prepreka kao podizanje zahtjevnosti zadataka za zaposlenike...), ujedno elaboriranom metaforičkom analogijom osiguravajući strukturu teksta. Kreativnost motivirana ciljnom domenom (engl. *target-induced creativity*) odnosi se primjerice na ranije spomenutu dinamičnu diskursnu situaciju u kojoj ciljna domena za potrebe konkretne situacije može odabrati nekonvencionalne dijelove izvorne domene za postizanje odgovarajućeg retoričkog učinka (Kövecses, 2009b: 82–90). Kövecses navodi Musolffov primjer iz dnevnog političkog tiska *...Europska kuća je zgrada bez izlaza za nuždu: nema bijega ako krene po zlu...*, s konvencionalnim konceptualnim preslikavanjem POLITIČKE STRUKTURE SU ZGRADE u podlozi, pri čemu izlaz za nuždu nipošto nije konvencionalni segment izvorne domene, ali izrazito učinkovito sugerira željeni negativan stav prema europskoj zajednici (2009a: 17).

Semino pak u tom smislu navodi primjer govora britanskoga premijera Tonya Blaira (2008: 81), koji će kasnije citirati i Kövecses (2009b: 86), održanog 2003. godine na tradicionalnoj konferenciji Laburističke stranke. Iako se prethodno spekuliralo kako će se Blair ispričati zbog uvođenja zemlje u rat s Irakom i najaviti promjenu smjera više u skladu s tradicionalnim uvjerenjima laburističke stranke i očekivanjima javnoga mnijenja, dogodilo se upravo suprotno, Blair se nije ispričao, dapače, još je čvršće zacrtao već započete smjernice. Učinio je to izrazito konvencionalnom metaforom puto-

uopće. Pitanje metaforičke kreativnosti u okviru kognitivne lingvistike prvi su sustavno izučavali George Lakoff i Mark Turner (1989) postulirajući četiri kognitivna procesa iz kojih izrasta metaforička kreativnost (*proširivanje, elaboracija, propitivanje, kombiniranje*) koji su se onda u standardnoj teoriji konceptualne metafore proširili i na primjere metaforičke kreativnosti u svakodnevnome govoru (Semino, 2008: 42; Lakoff–Turner, 1989).

¹⁸ ili se pak rjeđe istom izvornom domenom može konceptualizirati više različitih ciljnih domena (engl. *scope of the source*).

vanja NAPREDAK JE KRETANJE UNAPRIJED, no s isticanjem neuobičajene pojedinosti koja se kasnije pokazala najintragantnijim i medijski najcitiranijim segmentom govora. Opisavši se kao automobil bez *rikverca*, iskoristio je znanje o ciljnoj domeni da bi unio izmjene u izvornoj, a kako bi postigao retorički cilj u konkretnoj situaciji, naime prikazao se kao političar progresivnih ciljeva, koji gleda isključivo unaprijed. Osim što su dojmive i učinkovite, takve su snažne metafore u javnome diskursu ujedno i riskantne – brojni su politički komentatori i protivnici iskoristili konvencionalnu metaforu putovanja i okrenuli je protiv Blaira, fokusirajući se upravo na segment nemogućnosti vožnje unatrag, BBC-ev je voditelj rekao...*ali kad se nalazite na rubu litice, bilo bi dobro imati rikverc...* sugerirajući kako se premijer Blair nalazi u posebno teškoj i opasnoj situaciji, za kakve se konvencionalno rabi metaforičan izraz *biti na rubu litice*.¹⁹

U kasnijim radovima Kövecses dodaje novi, naglašeno diskursni tip kreativnosti – kreativnost motiviranu kontekstom (engl. *context-induced creativity*) (2009a: 18; 2010b: 666)²⁰ razrahljujući tako prvotni okvir za inter-

¹⁹ Osim različitim kreativnim ekstenzijama i elaboracijama konvencionalne metafore, ovakvi se primjeri mogu, navodi Kövecses, tumačiti i modelom konceptualne integracije (Kövecses, 2010b: 666).

Berberović i Delibegović Džanić (2014) preuzimaju Kövecsesov model figurativne kreativnosti smatrajući kako upravo suodnos teorije konceptualne metafore i teorije konceptualne integracije predstavlja pogodan okvir za tumačenje figurativne kreativnosti u stvarnome diskursu. Konceptualna integracija utemeljena je u konvencionalnim metaforama koje su onda kreativno elaborirane. Izvorišni koncept o kojem ljudi posjeduju široko enciklopedijsko i iskustveno znanje inicira nastajanje bogatijeg scenarija u integriranome prostoru upravo projiciranjem marginalnih dijelova konceptualnoga materijala koji nisu iskorišteni u metaforičkim preslikavanjima. U tom smislu Berberović i Delibegović-Džanić analiziraju primjer iz hrvatskog medijskog prostora – radi se o segmentu govora Ivice Mudrića koji stanje u hrvatskome gospodarstvu opisuje kao već godinama zaglavljeno u kružnome toku oslanjajući se pritom na konvencionalnu metaforu GOSPODARSTVO JE VOZILO U POKRETU, ali rabeći nekonvencionalne aspekte izvorne domene, kakav je i kružni tok, sugerirajući neprestanim kruženjem putovanje bez destinacije, cilja i napretka ozbiljnost stanja u gospodarstvu. Zoran Milanović, ondašnji hrvatski premijer, iskoristio je bogato znanje o izvornoj domeni vozila u pokretu i odaslao poruku modificirajući i reinterpretirajući postojeći blend na način da se gospodarstvo upravo suprotno vrlo sigurno kreće kružnim tokom s ciljem traženja pravog izlaza.

²⁰ Kövecses govori o pet različitim kontekstualnih čimbenika koji obično utječu na proizvodnju nekonvencionalnih i inovativnih metafora – neposrednim fizičkim okolnostima, znanju o glavnim sudionicima diskursa (primjerice poznavanje činjenice o boksačkoj karijeri slovačkog predsjednika Meciaru u mađarskom je političkom tisku iskorišteno u vrlo efektinim metaforama), neposrednom kulturnom kontekstu, neposrednim društvenim

pretaciju kreativnih metafora i čineći ga fleksibilnijim, a razumijevajući kako je živu diskursnu situaciju teško podvesti pod jasno odijeljene kategorije.

Čini se da zapravo bilo koji segment ciljne ili izvorne domene može poslužiti kao kreativni poligon pri čemu se govornik u procesu stvaranja metaforičkih prijenosa značenja trudi uskladiti različite aspekte konkretne komunikacijske situacije. I upravo u tome dijelu kao najvažniji prepoznajemo Kövecsesov koncept pritiska koherentnosti kojim objašnjava (i objedinjuje) motivaciju svih kreativnih metaforičkih iskoraka koje klasificira i opisuje. Upravo u konceptu pritiska koherentnosti sadržan je, čini se, pragmatički aspekt komunikacijske situacije, usporediv s onima koje u jednadžbu uvode Steen, Charteris-Black, Gibbs i drugi, a koji Kövecses izrijekom ne spominje, usredotočujući se na osiguravanje tekstovne koherencije mnogo više negoli na učinak kod čitatelja. Konceptualiziramo li i komuniciramo neku ideju metaforički, kaže Kövecses, činimo to pod dvjema vrstama pritiska, pritiska naših tjelesnih iskustava i pritiska konteksta u širem smislu, objedinjenih konceptom pritiska koherentnosti. S obzirom da je pritisak tjelesnih iskustava i preko mjere eksploatiran u teoriji konceptualne metafore, u novijim radovima Kövecses razrađuje upravo utjecaj konteksta pokazujući ga barem jednako važnim kao i utjecaj tjelesnosti.²¹ Čini se da u naravi nema zapreka slaganju metafora u različitim tipovima kompleksnih tekstualnih diskursnih uzoraka,²² a kako bi se na taj način realizirali najrazličitiji diskursni ciljevi te osigurala koherentna struktura teksta.

okolnostima i neposrednom lingvističkom kontekstu (Kövecses navodi primjer medijskih naslova članaka o američkom nogometu u kojima se metafore vezane za poraz ili pobjedu pojedine momčadi često oblikuju pod utjecajem njihovih imena – *Cougars drown Beavers* ili pak *Cowboys corral Buffaloes*) (Kövecses, 2009c; 2010c: 4).

²¹ Rasprava o utjecaju utjelovljanja i konteksta na uporabu metafora svakako je povezana s pitanjem univerzalnosti i varijacija u metaforičkim konceptualizacijama, koje je zaokupljalo Kövecsesa još od ranih radova. U načelu, utemeljene na zajedničkim (tjelesnim i kulturnim) procesima, konceptualne metafore najčešće rezultiraju uobičajenim konvencionalnim konceptualizacijama i izrazima, utemeljeni pak na različitim kontekstualnim čimbenicima, metaforički izrazi najčešće pokazuju oznake inovativnosti i nekonvencionalnosti.

²² Semino smatra kako se metaforička kreativnost mora razmatrati jednako kroz inovativnost konceptualnog mapiranja u podlozi, kao i kroz originalnost individualnih metaforičkih izbora i obrazaca (Semino, 2008: 42–54). Čini se da Kövecsesov pritisak koherentnosti nudi dovoljno široko objašnjenje i za lingvističke manifestacije metaforičnosti, i one najkompleksnije – primjerice različite oblike gomilanja (grozdova) i kombiniranja metafora i metaforičkih modela (pr. Charteris-Blackove i Musolffove *ugniježdene* metafore, 2003: 166),

4. Hibridna teorija metafore

U trendu (ponovnoga) uključivanja pragmatičkih aspekata u istraživanja metafore najdalje je otišao Markus Tendahl okupivši na temelju višegodišnjih zajedničkih istraživanja metafore s R. Gibbsom (primjerice Tendahl–Gibbs, 2008; Gibbs–Tendahl, 2006) spoznaje teorije relevantnosti i kognitivne lingvistike u *hibridnu teoriju metafore* (Tendahl, 2009). Temeljni Tendahlov cilj bio je postići širu i realističniju teoriju metafore povezivanjem dosega obiju disciplina, želeći ujedno pokazati neodrživima i neopravdanima predrasude o teoriji relevantnosti i kognitivnoj lingvistici kao alternativnima i radikalno različitim teorijskim okvirima izučavanja metafore.

Teoriju relevantnosti osamdesetih su godina, nadovezujući se na Griceov model komunikacije, razvili Dan Sperber i Deidre Wilson, i ona postaje jednim od najvažnijih i najpoznatijih teorijskih pristupa u pragmalingvistici. Smatrajući kako je ljudska kognicija (onda i komunikacija) usmjerena na maksimizaciju relevantnosti (evolucijskim pritiskom raspodjeljujemo resurse učinkovito, prema najrelevantnijim podražajima), Sperber i Wilson oblikuju teoriju relevantnosti oko *kognitivnog principa relevantnosti*. Ulaganje u kognitivni sustav relevantno je kada se na temelju postojeće informacije postigne nov kognitivni učinak, a kognitivni se učinak dostiže kad govornikov iskaz ojačava ili se suprotstavlja postojećoj pretpostavci, ili se pak kombiniranjem postojeće pretpostavke s novim informacijama dolazi do novih kognitivnih implikacija. Pritom je naglasak na kompromisu, balansu, ravnoteži između kognitivna truda i kognitivna učinka na način da sudionici u komunikaciji pokušavaju maksimizirati kognitivni učinak uz minimalni kognitivni napor.

Središnje mjesto u teoriji relevantnosti zauzima pitanje konteksta jer se relevantnost definira kao učinak komunikacijske radnje na kontekst, proces razumijevanja zapravo je potraga za kontekstom u kojem će komunikacijska radnja imati dovoljne učinke da opravda trud procesiranja (Sperber–Wilson, 1995; Sperber–Wilson, 2008; Ritchie, 2013: 53, 102).

Za razliku od standardnog pragmatičkog pristupa metafori,²³ teorija relevantnosti ponudila je model kompatibilniji s psiholingvističkim istraživa-

i u naizgled neusklađenim, pa i sasvim bizarnim kombinacijama, u kojima adresat s lakoćom prepoznaje pošiljateljevu namjeru (pr. Šarić, 2014: 198).

²³ Griceova teorija konverzijskih implikatura tradicionalno je analizirala figurativni govor kao vrstu odmak, devijacije od doslovnoga. Naime, analiza bi figurativnog govora započela analizom doslovnog značenja rečenice. Uslijedila bi procjena prikladnosti, istinitosti doslovnog značenja u odnosu na kontekst; ukoliko je doslovno značenje neprikladno, samo

njima, s obzirom da ne promatra metaforu kao zasebnu kategoriju koja zahtijeva specijalizirano jezično procesiranje (Ritchie, 2013: 55; Tendahl, 2009: 251). Svi oblici jezične uporabe, uključujući metaforu, oslanjaju se na isti proces interpretacije, širenjem ili sužavanjem (uključivanjem ili isključivanjem značajki relevantnih za trenutni kontekst) u potrazi za optimalnom relevantnošću. Slušatelji ne polaze od pretpostavke da je govornikov iskaz doslovan (ili metaforičan), naprosto pretpostavljaju da je optimalno relevantan. Pritom je načelna motivacija za metaforu sadržana u činjenici da je metaforični izraz ponekad relevantniji od doslovnih alternativa, a ekvivalentan kognitivni učinak, no s manje kognitivna napora, ne bi bilo moguće postići alternativnim izrazom. I više od toga, osim metaforičnog značenja izraza, razumijevanje metafore redovito uključuje i pragmatičku poruku koja ovisi o slušateljevu prepoznavanju govornikovih komunikacijskih ciljeva (a koja izostaje kod ekvivalentne nemetaforičke parafraze)²⁴.

Kao drugu polovicu hibridne teorije metafore Tendahl (i Gibbs) (Tendahl, 2008; Tendahl–Gibbs, 2008; Gibbs–Tendahl, 2006) iz mnoštva kognitivnolingvističkih pristupa i teorija izdvajaju konceptualnu integraciju

tada će primatelj pribjeći izvođenju alternativnog, nedoslovnog značenja koje će iskaz uskladiti s principima kooperativnosti. Takvo se procesiranje nedoslovna govorenja koje pretpostavlja obvezno procesiranje doslovna značenja običava nazivati standardnom pragmatičkom teorijom.

²⁴ Brojna psiholingvistička istraživanja pokazala su, i dokazala, kako metafore u stvarnome diskursu mogu preuzeti različite pragmatičke uloge, a koje sudionici u komunikaciji bez poteškoća interpretiraju. Jedno od takovih istraživanja (Gibbs–Tendahl–Okonski, 2011; Gibbs, 2010) na primjeru *Odvjetnici su također morski psi* propituje uolikoj mjeri primatelji mogu prepoznati različite pragmatičke učinke i koliko im je za to potrebno vremena. Na tragu postavki teorije relevantnosti prema kojima se kognitivni učinci postižu na jedan od raspoloživih načina – novom informacijom koja se implicira iz konteksta, ojačavanjem postojećih pretpostavki ili pak suprotstavljanjem ili čak odbacivanjem postojećih pretpostavki, navedeni se metaforički iskaz pojavljuje kao završna replika u trima različitim konverzacijskim kontekstima – prvome, neutralnome (odvjetnici rade na sudu, završili su pravni fakultet...) u kojemu se metaforička replika pojavljuje kao nova informacija, potom u kontekstu u kojemu metafora ojačava negativne pretpostavke o odvjetnicima (odvjetnici brane zločinca, nije im stalo do žrtve, već samo do novca...) i konačno, u kontekstu pozitivnih stavova o odvjetnicima (brinu o klijentima, novac im nije važan...) u kojemu se metaforički izraz pojavljuje kao suprotstavljen stav. U skladu s očekivanjima, različiti konteksti utjecali su na različita čitanja metaforična izraza, ispitanici su bez iznimke prepoznali dodatne kognitivne učinke triju konteksta pri čemu im je trebalo dulje vremena da pročitaju metaforični izraz s najvećom komunikacijskom vrijednošću, naime onaj koji se suprotstavlja kontekstu.

Fauconniera i Turnera prepoznajući u njoj niz pragmatički akcentiranih elemenata. I kognitivna lingvistika i teorija relevantnosti slažu se naime oko toga kako primatelji ne moraju proći kroz stadij doslovne interpretacije kako bi dosegli govornikovo metaforičko značenje, kako je to tumačila standardna pragmatička teorija, no otvorenim ostaje pitanje na koji način zaista kontekst i pragmatičko znanje u stvarnome vremenu oblikuju neposredno razumijevanje metafore. Upravo je teorija konceptualne integracije (popularno nazvana teorija blendova) jedina pokušala kreirati takav model koji objašnjava (mentalni) proces proizvodnje i razumijevanja metafore (i ne samo metafore) i ujedno se nametnula kao vrlo pogodan okvir za interpretaciju diskursno kontekstualizirane metafore, posebno inovativnih metafora od kakvih je standardna teorija konceptualne metafore zazirala²⁵.

Teoriju konceptualne integracije osmislili su Mark Turner i Gilles Fauconnier 1993. godine nadovezujući se na raniju Fauconnierovu teoriju mentalnih prostora (1985; 1994). Mentalni je prostor²⁶ središnja strukturalna jedinica teorije konceptualne integracije i definira se kao malen konceptualni prostor koji nastaje tijekom mišljenja i govorenja sa svrhom razumijevanja u konkretnom kontekstu. Pokrenuto uporabom konkretnih riječi, blendiranje u komunikaciji započinje aktivacijom elemenata u ulaznim mentalnim prostorima. Konceptualna integracija djeluje pomoću integracijske mreže koju čine mentalni prostori i njihovi međusobni odnosi (generički prostor, integrirani prostor te dva ulazna prostora). Novi, integrirani mentalni prostor naziva se blendom. Generička struktura prisutna u generičkom prostoru uključena je u integrirani prostor, ali integrirani prostor sadrži i specifičnu strukturu, kakva nije postojala u ulaznim prostorima. Novonastala struktura blenda nije preslikana ni iz jednog ulaznog prostora već nastaje trima temeljnim procesima – slaganjem (engl. *composition*), upotpunjavanjem (engl.

²⁵ Dok zagovaratelji teorije blendova smatraju kako teorija konceptualne metafore ne može objasniti integracijske procese koji nastaju u integriranom prostoru, pobornici teorije konceptualne metafore ističu kako nije potrebna tako složena teorija za tumačenje nastajanja značenja koje može objasniti teorija konceptualne metafore.

²⁶ Tendahl i Gibbs prepoznaju sličnosti koncepta mentalnih prostora i Carstonovih (2002, prema Tendahl–Gibbs, 2006) neposrednih konceptata (engl. *ad hoc concepts*), povezujući na taj način kognitivnolingvističku i pragmatičku teoriju metafore. Carstonovo neposredno stvaranje *ad hoc*-konceptata odnosi se na sužavanje ili proširivanje leksičkih konceptata. Naime, želimo li proširiti denotaciju leksičkog koncepta, izuzimamo dio enciklopedijskih ili logičkih informacija o konceptu, želimo li pak suziti, precizirati denotaciju koncepta, uključujemo dodatna ograničenja. Primjerice u iskazu *Svi političari piju* uobičajeno je značenje glagola *piti* suženo isključivo na konzumaciju alkoholnih pića (Ritchie, 2013).

completion) i elaboracijom (engl. *elaboration*). Slaganje se odnosi na proces projekcije elemenata iz ulaznih prostora na blendirani prostor. Preslikavanja su djelomična i mehanizam koji rukovodi odabir elemenata u procesu preslikavanja nije precizno elaboriran. Ipak Fauconnier i Turner (1998; 2002) govore o nekom obliku optimalizacije procesa kojim se ograničava blendiranje (odabiru elementi koji će ulaziti u zajednički prostor), spominjući *dobar razlog* u kojemu Tendahl i Gibbs prepoznaju neformalni oblik zahtjeva za relevantnošću, a kao jasnu poveznicu prema teoriji relevantnosti.

Drugi proces u stvaranju blenda jest proces upotpunjavanja koji Tendahl i Gibbs prepoznaju kao nesumnjivo pragmatički proces. Radi se o uključivanju pozadinskoga znanja u zajednički prostor – primjerice za metaforički iskaz *Taština je živi pijesak razuma* (Tendahl–Gibbs, 2008) koristimo enciklopedijsko znanje o živome pijesku kako bismo učinili smislenima relacije u blendu, naime da je taština sila koja zarobljuje razum. Radi se o zaključku koji nije dio ni jednog ulaznog prostora. Kod kreativnih metafora upotpunjavanje može činiti čitav proces razumijevanja metafore, zato jer je metaforično značenje jako različito od doslovna, navode Tendahl i Gibbs (2008).

Proces elaboracije odnosi se na mentalnu simulaciju situacije opisane u blendu, pri čemu se u blend mogu uključiti novi elementi potaknuti simulacijom. Proces elaboracije nudi mogućnost stvaranja vrlo kreativnih blendova, jer više nije ograničen zadanom lingvističkom formom. U teoriji, blendovi se mogu elaborirati unedogled, u praksi, u skladu s principom relevantnosti, elaboracija je ograničena optimumom kognitivna napora.

5. Zaključak

Kao izravan odgovor i svojevrсна protuteža desetljećima dominantnoj standardnoj teoriji konceptualne metafore, fiksiranoj ipak primarno na nekontekstualizirane ili minimalno kontekstualizirane jezične primjere pretpostavljene metafore u umu, u novome mileniju velik broj autora počinje istraživati metaforu u prirodnome diskursu. Opažajući metafore u stvarnome jezičnom materijalu, razrađujući dotad neadekvatne ili nepostojeće metodologije takvih istraživanja, te promišljajući o korekcijama postojećih i razvijajući novih teorijskih pristupa, iz pozicija se svojih matičnih disciplina bave različitim aspektima koji su klasičnim kognitivnolingvističkim pristupima ostajali izvan fokusa, a koji se, s manje ili više ograde, mogu kategorizirati pragmatičkima.

Steen iz pozicije jezične metafore u prirodnome diskursu uviđa da izučavati metaforu kao dio stvarne jezične uporabe, uz lingvistički oblik i konceptualnu strukturu, nužno pretpostavlja i njezinu komunikacijsku funkciju. Charteris-Black na neskriveno aktivističkim pozicijama kritičke diskursne analize oblikuje kritičku teoriju metafore – s jasnom nakanom teorijske i operativne potpore u rekonstrukciji ideoloških pozicija metafore u javnom diskursu, kroz njezinu retoričku snagu. Kövecses pak nadograđuje višegodišnja svoja promišljanja o kreativnoj snazi (inovativne) metafore novim i sveobuhvatnijim modelom kreativnosti motivirane kontekstom, a primarno pod utjecajem širenja fokusa standardne teorije konceptualne metafore – u vidu pritiska koherentnosti, koji sada osim o tjelesnoj dimenziji, ovisi i o onoj široko kontekstno definiranoj. Tendahl i Gibbs u hibridnu teoriju metafore samo naizgled nelogično objedinjuju vrlo naglašeno pragmatičku teoriju relevantnosti s teorijom konceptualne integracije, koja je iskoračila iz kognitivnih pristupa nudeći operativnije alata za analizu i tumačenje inovativne metafore u stvarnome diskursu, i u kojoj prepoznaju brojne jasno pragmatički ovisne stadije i elemente.

Navedeni autori, i još brojni drugi, konstruktivnim kritikama i novim doprinosima stvaraju cjelovitiju sliku, pritom nimalo ne podrivajući temelje Lakoffove i Johnsonove revolucionarne teorije, već ih obogaćujući komplementarnim, dugo zapostavljenim komunikacijskim i kontekstualnim perspektivama – osiguravajući tako teoriji konceptualne metafore mjesto na postolju još dugo bez konkurencije.

Literatura

- Berberović, Sanja; Delibegović Džanić, Nihada (2014) *Zaglavljene u kružnom toku ili jure autocestom? Odnos konceptualne metafore i konceptualne integracije*, u: Stanojević, Mateusz-Milan (ur.) (2014) *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*, Zagreb: Srednja Europa.
- Cameron, Lynne (1999) *Operationalising metaphor for applied linguistic research*, u: Cameron, Lynne; Low, Graham (ur.) (1999) *Researching and applying metaphor*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cameron, Lynne (1999) *Identifying and describing metaphor in spoken discourse data*, u: Cameron, Lynne; Low, Graham (ur.) (1999) *Researching and applying metaphor*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Cameron, Lynne (2003) *Metaphor in Educational Discourse*, London: Continuum.
- Charteris-Black, Jonathan (2012) *Forensic deliberations on 'purposeful metaphor'*, *Metaphor and the Social World*, 2, 1, 1–21.
- Charteris-Black, Jonathan (2004) *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, New York: Palgrave Macmillan.
- Charteris-Black, Jonathan; Musolff, Andreas (2003) *Battered hero or innocent victim? A comparative study of metaphors for euro trading in British and German financial reporting*, *English for Specific Purposes*, 22.
- Deignan, Alice (2005) *Metaphor and Corpus Linguistics*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Deignan, Alice (2010) *The evaluative properties of metaphors*, u Low, Graham; Todd, Zazie; Deignan, Alice i Cameron, Lynne (ur.) *Researching and Applying Metaphor in the Real World*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Fauconnier, Gilles; Turner, Mark (2003) *The Way We Think – Conceptual Blending and Mind's Hidden Complexities*, New York: Basic Books.
- Gibbs, Raymond W.Jr. (2013) *The Real Complexities of Psycholinguistic Research on Metaphor*, *Language Sciences*, 40, 45–52.
- Gibbs, Raymond W.; Tendahl, Markus (2006) *Cognitive Effort and Effects in Metaphor Comprehension: Relevance Theory and Psycholinguistics*, *Mind&Language*, Vol. 21, No. 3.
- Gibbs, Raymond W.; Lonergan, Julia E. (2009) *Studying Metaphor in Discourse: Some Lessons, Challenges and New Data*, u: Musolff, Andreas; Zinken, Jörg (ur.) *Metaphor and Discourse*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gibbs, Raymond W.; Tendahl, Markus; Okonski, Lacey (2011) *Inferring Pragmatic Message from Metaphor*, *Lodz Papers in Pragmatics*, 7.1.
- Kövecses, Zoltan (2002) *Metaphor: A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltan (2005) *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltan (2009) *Metaphor, Culture, and Discourse: The Pressure of Coherence*, u: Musolff, Andreas; Zinken, Jörg (ur.) *Metaphor and Discourse*, New York: Palgrave McMillan.

- Kövecses, Zoltan (2009b) *Aspects of Metaphor in Discourse*, u: Korać, G. (ur.) *Belgrade English Language & Literature Studies Vol1*, Belgrade: Faculty of Philology, University of Belgrade.
- Kövecses, Zoltan (2010a) *Metaphor, Creativity, and Discourse*, DELTA: Documentação de Estudos Em Lingüística Teórica e Aplicada, 26, 719–738.
- Kövecses, Zoltan (2010b) *A New Look at Metaphorical Creativity in Cognitive Linguistics*, Cognitive Linguistics, 21, 4, 663–697.
- Kövecses, Zoltan (2011) *Recent Development in Metaphor Theory: Are They New Views Rival Ones?*, Annual Review of Cognitive Linguistics, 9, 1, 11–25.
- Lakoff, George; Turner, Mark (1989) *More Than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago, London: University of Chicago Press.
- Musolff, Andreas (2004) *Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Musolff, Andreas; Zinken, Jörg ur. (2009) *Metaphor and Discourse*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pragglejazz, Group (2007) *MIP: a Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse*, Metaphor and Symbol, 22, 1, 1–39.
- Ritchie, David L. (2013) *Metaphor*, Cambridge University Press: New York.
- Semino, Elena (2008) *Metaphor in Discourse*, Cambridge University Press: New York.
- Sperber, Dan; Wilson, Deirdre (1995) *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan; Wilson, Deirdre (2008) *A deflationary account of metaphors*, u: Gibbs, R. W. (ur.) *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press.
- Steen, Gerard (1999) *From linguistic to conceptual metaphor in five steps*, u: Gibbs, Raymond W.Jr., Steen, Gerard (ur.) (1999) *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Steen, Gerard (2008) *The Paradox of Metaphor: Why We Need a Three-dimensional Model of Metaphor*, Metaphor and Symbol, 23, 4, 213–241.
- Steen, Gerard (2009) *Three Kinds of Metaphor in Discourse: A Linguistic Taxonomy*, u: Musolff, Andreas, Zinken, Jörg (ur.) *Metaphor and Discourse*, New York: Palgrave Macmillan.

- Steen, Gerard (2011) *What Does Really Deliberate Really Mean?: More Thoughts on Metaphor and Consciousness*, *Metaphor and the Social World*, 1, 1, 53–56.
- Steen, Gerard (2012) *Deliberate metaphor affords conscious metaphorical cognition*, *Journal of Cognitive Semiotics*, Vol. 5, No. 1–2 (special issue *Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*).
- Steen, Gerard J., Dorst, A.G, Herrmann, J.B., Kaal, A.A., Krennmayr, T., Pasma, T. (2010) *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Šarić, Ljiljana (2014) *Metafora, diskurs i društvo*, u Stanojević, M-M. ur. *Metafore koje istražujemo: suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*, Zagreb: Srednja Europa.
- Tendahl, Markus; Gibbs, Raymond W. (2008) *Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory*, *Journal of Pragmatics*, Vol. 40.
- Tendahl, Markus (2009) *A Hybrid Theory of Metaphor: Relevance Theory and Cognitive Linguistics*. Chippingham and Eastbourne: Palgrave Macmillan.

SUMMARY

Cecilija Jurčić Katunar

METAPHOR AS A (CONSCIOUS) DISCOURSE STRATEGY – THE PRAGMATIC ASPECTS OF CONCEPTUAL METAPHOR

The dynamics of an actual discourse situation require that we take into account not only the linguistic form of the metaphorical expression and its underlying conceptual structure (the two-dimensional model of the classic cognitive theory of metaphor), but also the communicative potential of this metaphorical expression. Participants in the communication process presume that an utterance has an optimal relevance (where the conventional, or, more often, the innovative metaphorical expression is sometimes more relevant than alternative linguistic choices), and, depending on the communicative intention and the actual discursive context, they adjust the ratio between the cognitive effort they invest and the effect that is achieved. The paper presents an overview of contemporary insights that explicitly or implicitly introduce the pragmatic aspect into research of metaphors from the perspectives of various disciplines.

Keywords: *cognitive linguistics; metaphorical creativity; discourse strategy; deliberate metaphor; purposeful metaphor*